

Działania logistyczne koordynatora Konsorcjum DBC

REGINA ROHLEDER

Biblioteka Główna i Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej

regina.rohleder@pwr.wroc.pl

Streszczenie

Konsorcjum Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej skupia 16 instytucji zdalnie gromadzących zasoby cyfrowe na serwerze we Wrocławskim Centrum Sieciowo-Superkomputerowym. Działania logistyczne koordynatora wspierają funkcjonowanie Konsorcjum, określając płaszczyznę współpracy bibliotek przy gromadzeniu cyfrowych zbiorów bibliotecznych. Na przykładzie doświadczeń Konsorcjum można stwierdzić, że współpraca przynosi efekty w postaci przeszkolenia bibliotekarzy w zakresie digitalizacji zbiorów, ujednoczonych opisów metadanych oraz wspólnej bazy Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej. Wszystkie dokumenty, gromadzone tylko w pełnym tekście, są dostępne dla użytkowników Internetu bez ograniczeń. Różnorodność prezentowanych dziedzin wiedzy zapewnia omawianej bibliotece cyfrowej dużą popularność. Przez 5 lat jej istnienia zarejestrowano ponad 4,5 miliona użytkowników. Konsorcjum ma charakter otwarty i w najbliższym czasie przewidywane jest przystąpienie do niego kolejnych instytucji.

Słowa kluczowe: konsorcjum, DBC, biblioteka regionalna, logistyka, digitalizacja, *born digital*

1. Konsorcjum Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej

Wspólna inicjatywa podjęta przez Politechnikę Wrocławską i Zakład Narodowy im. Ossolińskich przyczyniła się do powstania Konsorcjum Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej (DBC). Do Konsorcjum mogą należeć biblioteki i inne jednostki organizacyjne tworzące biblioteki cyfrowe oraz zainteresowane wspólną realizacją celów Konsorcjum. Za modelem regionalnej biblioteki o szerokim zasięgu przemawiały względy ekonomiczne, organizacyjne i technologiczne. Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa powstała na bazie Biblioteki Cyfrowej Politechniki Wrocławskiej, która rozpoczęła działalność w 2004 roku. Już w 2005 roku kilka bibliotek akademickich rozpoczęło współpracę, gromadząc zbiory na serwerze we Wrocławskim Centrum Sieciowo-Superkomputerowym (WCSS). Podpisanie umowy Konsorcjum Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej nastąpiło w grudniu 2006 roku. Do Konsorcjum przystąpiły:

- Akademia Medyczna im. Piastów Śląskich,
- Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego,
- Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta,
- Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu,
- Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna im. Ludwika Solskiego,
- Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu,
- Politechnika Wrocławska,
- Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu,
- Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,

- Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. generała Tadeusza Kościuszki,
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

W celu zachowania tożsamości oraz podkreślenia prestiżu uczestników Konsorcjum DBC przyjęto rozwiązanie, w którym nazwy kolekcji pochodzą od nazw instytucji. Zgodnie z zapisem umowy Konsorcjum ma charakter otwarty i może przyjąć nowych członków po wyrażeniu zgody przez wszystkich uczestników konsorcjum. W lutym 2007 roku do Konsorcjum przystąpiła Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – Kolegium Karkonoskie z Jeleniej Góry. Rok później współprace w ramach DBC rozpoczęły:

- Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna,
- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu,
- Politechnika Opolska,

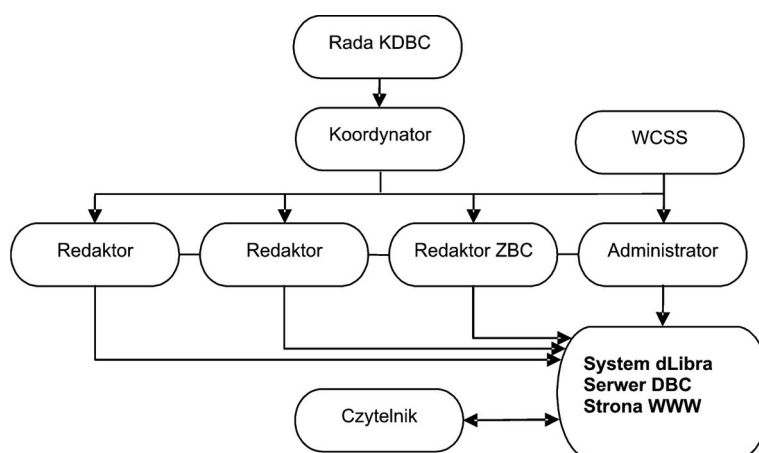
a w 2009 roku Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu. Kolejne uczelnie regionu deklarują przystąpienie do Konsorcjum.

Jednym z głównych argumentów przemawiających za utworzeniem regionalnej biblioteki cyfrowej była koncepcja udostępniania w Internecie pełnych tekstów zbiorów bibliotek szkół wyższych Wrocławia i regionu. Realizacja tego przedsięwzięcia dała w efekcie szeroką reprezentację dziedzin wiedzy w DBC. Wdrożenie regionalnego modelu biblioteki cyfrowej dało szansę mniejszym instytucjom na udostępnianie zbiorów w sieci. Znaczne oszczędności w udostępnianiu zasobów drogą elektroniczną osiągnięto dzięki wspólnej bazie obiektów cyfrowych, którą administruje WCSS. Centra komputerowe WCSS i Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS), które jest twórcą systemu dLibra, współpracują w zakresie dostarczania oprogramowania i obsługi informatycznej DBC. W ramach oferowanych usług sieciowych WCSS zapewnia obsługę informatyczną modułu *administratora*, licencję oprogramowania dLibra i jego aktualizację oraz serwer DBC. *Administrator* sprawuje kontrolę nad prawidłowym funkcjonowaniem bazy DBC, nadaje uprawnienia dostępu, zarządza hierarchiczną strukturą bazy danych oraz stroną WWW aplikacji *czytelnika*. *Redaktorzy* należący do Zespołu Biblioteki Cyfrowej (pracownicy Politechniki Wrocławskiej) posiadają uprawnienia do wszystkich kolekcji i do zarządzania katalogami, natomiast uprawnienia pozostałych *redaktorów* są ograniczone do kolekcji i katalogów danej instytucji. *Redaktorzy* wprowadzają do bazy obiekty cyfrowe wraz z metadanymi. Zbiory gromadzone są przez 12 *redaktorów* w 9 instytucjach. *Czytelnik* zadając pytania do bazy poprzez stronę WWW, otrzymuje wyniki wyszukiwania.

Przedstawiciele członków DBC tworzą Radę Konsorcjum, która jest organem decyzyjnym. Konsorcjum nie ma osobowości prawnej, a w jego imieniu występuje koordynator – Politechnika Wrocławska. Koordynator czuwa nad prawidłowym funkcjonowaniem DBC i współpracuje z bibliotekami instytucji należących do Konsorcjum oraz innymi instytucjami i bibliotekami cyfrowymi. Model działania przyjęty w Konsorcjum DBC pokazuje ryc. 1.

Działania logistyczne koordynatora Konsorcjum obejmują szkolenia, konsultacje, opiekę merytoryczną i pomoc w cyfryzacji zbiorów oraz nadzór nad jakością dostarczanych dokumentów elektronicznych. Szkolenia grupowe dotyczą zasad funkcjonowania DBC, kryteriów wyboru zasobów do digitalizacji, sposobu tworzenia opisu metadanowego, działań informacyjno-promocyjnych, itp. W trakcie warsztatów przyszli redaktorzy zapoznają się z narzędziami służącymi do: skanowania, korekty cyfrowych kopii, konwersji plików oraz z modułem redaktora dLibry. Opanowanie powyż-

szych umiejętności uprawnia bibliotekarza do samodzielnego digitalizowania dokumentów, przygotowywania dokumentów utworzonych w formacie cyfrowym (ang. *born digital*) i wprowadzenia ich do bazy DBC.

Ryc. 1. Model funkcjonowania Konsorcjum DBC

Koordynator czuwa nad prawidłowością opisów bibliograficznych obiektów cyfrowych, a w szczególności nad ich zgodnością z wypracowaną przez biblioteki instrukcją. Przy tworzeniu „Instrukcji opisu metadaneowego w formacie Dublin Core Metadata Element Set, w Konsorcjum DBC”, uwzględniono takie dokumenty jak „Marc to Dublin Core Crosswalk” (Development and MARC Standards Office Library of Congress), „ePoradnik redaktora zasobów cyfrowych” (Uniwersytet Wrocławski), polskie normy i inne dokumenty dotyczące tworzenia metadanych. Dokument opracowano w porozumieniu z przedstawicielami wszystkich bibliotek należących do Konsorcjum oraz specjalistami zajmującymi się opisem bibliograficznym w formacie MARC 21. Biblioteki cyfrowe udostępniające zasoby w sieciach komputerowych szczególnie dbają o stosowanie i wdrażanie dobrych praktyk. Aby ułatwić dotarcie do pełnych tekstów publikacji użytkownikom biblioteki korzystającym z katalogu bibliotecznego, zadbano o relacje zwrotne między katalogami DBC i OPAC. W konsekwencji czytelnik przeszukujący katalog biblioteczny, może przejść od razu do pełnego tekstu książki, czasopisma, natomiast przeglądający metadane w DBC, może skorzystać z odsyłacza do katalogu i wypożyczyć książkę.

Zalecany przez koordynatora udział w warsztatach organizowanych przez twórców systemu dLibra stanowi ważny element szkolenia dla osób zajmujących się bibliotekami cyfrowymi. W trakcie warsztatów przekazywane są informacje o nowościach w kolejnych wersjach systemu, o współpracy z dostawcami usług sieciowych, o nowych serwisach oraz dyskusje na temat rozwoju bibliotek cyfrowych w aspekcie technologicznym i organizacyjnym.

Rolą koordynatora jest reprezentowanie DBC w kontaktach z krajowymi i zagranicznymi bibliotekami cyfrowymi, dostawcami usług sieciowych, otwartymi repozytoriami. Koordynator przedstawia Radzie Konsorcjum coroczne sprawozdania z działalności, które są podstawą do planowania i wytyczania kierunków dalszego działania biblioteki cyfrowej.

Biblioteki dostarczające zasoby cyfrowe podzielono na trzy grupy w zależności od sposobu dostarczania zbiorów do DBC:

- biblioteki digitalizujące i redagujące, np. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – samodzielnie digitalizują lub zlecają digitalizację podmiotom zewnętrznym oraz posiadają stanowiska *redaktora*,
- biblioteki redagujące, np. Politechnika Opolska – poprzez stanowisko *redaktora* samodzielnie wprowadzają do bazy zbiory współczesne *born digital*, nie digitalizują zasobów,
- biblioteki zlecające, np. Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Pięknych – zlecają digitalizację i napełnianie bazy.

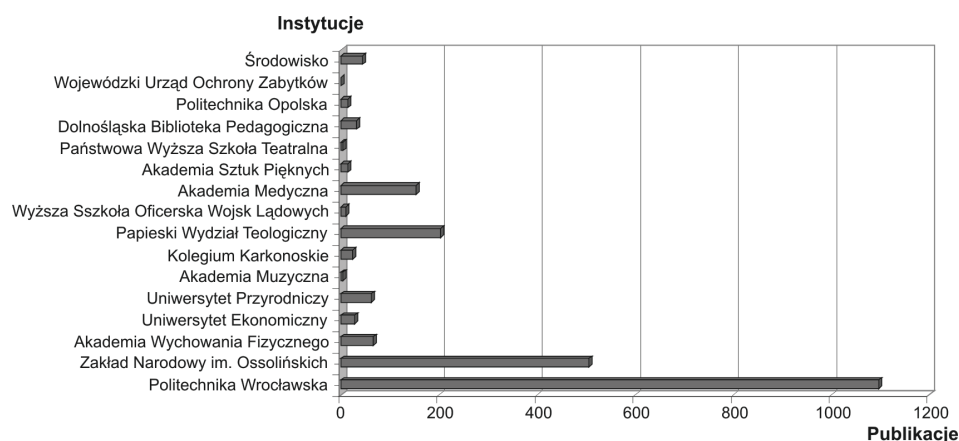
Wszelkie działania koordynatora mają charakter wspierający środowisko i są nieodpłatne.

Obowiązuje zasada suwerenności bibliotek w zakresie:

- tworzenia własnych kolekcji cyfrowych,
- wyboru zbioru do digitalizacji,
- sposobu digitalizacji.

W celu promowania biblioteki cyfrowej uczestnicy Konsorcjum zobowiązali się do umieszczenia odsyłaczy do DBC, na stronach domowych bibliotek. Kontakt użytkowników z biblioteką internetową zapewniono poprzez skrzynki elektroniczne, wysyłanie zarejestrowanym czytelnikom list nowo dodanych publikacji, przesyłanie wiadomości o nowościach poprzez kanał RSS. Internauci mają również możliwość umieszczenia, w postaci gadżetu, multiwyszukiwarki Federacji Bibliotek Cyfrowych na personalizowanych stronach WWW. Na potrzeby redaktorów, autorów i czytelników powstało Forum DBC, gdzie znajdują się między innymi instrukcja opisu metadanych, wzory oświadczeń, artykuły związane z tematyką bibliotek cyfrowych.

Biblioteki należące do Konsorcjum prowadzą nieustanną działalność informacyjną i promocyjną, mającą na celu popularyzowanie zbiorów DBC, ale również zachęcanie autorów, dostawców treści cyfrowych, do korzystania z tej formy rozpowszechniania swojego dorobku.

Ryc. 2. Liczba publikacji w kolekcjach poszczególnych instytucji należących do Konsorcjum

Analiza wykorzystania zgromadzonych zbiorów wskazuje na potrzebę zwiększenia starań o pozyskanie najbardziej poszukiwanych współczesnych publikacji *born digital* i rozpraw doktorskich. Liczba publikacji w kolekcjach poszczególnych instytucji (ryc. 2) stale wzrasta, a inicjatywy podjęte przez biblioteki mają szansę na znaczne powiększenie zasobu. Stosowane są przeróżne formy promocji, np. udziały w Dolnośląskich Prezentacjach Edukacyjnych – Tared, czy w Dolnośląskim Festiwalu Nauki, wystąpienia na konferencjach, prezentacje dla władz uczelni, pracowników, studentów, bibliotekarzy, gości. Informowanie o funkcjonowaniu DBC w wielu ośrodkach naukowo-dydaktycznych przyczynia się do zwiększenia liczby odwiedzających DBC. We współpracy z PCSS podjęto starania, aby zasoby DBC oraz innych bibliotek w kraju były dostępne w europejskiej bibliotece cyfrowej przez portal EUROPEANA.

2. Zasoby i użytkownicy DBC

W Bibliotece Politechniki Wrocławskiej określono kryteria wyboru materiałów bibliotecznych do udostępniania w bibliotece cyfrowej. Dotyczą one zbiorów o:

- profilu naukowo-dydaktycznym uczelni,
- środowisku akademickim, dziedzictwie kulturowym Wrocławia oraz regionu,
- zbiorach Narodowego Zasobu Bibliotecznego.

Biblioteki Konsorcjum wdrożyły te zasady, uwzględniając charakter księgozbioru danej instytucji. W DBC gromadzone są zdigitalizowane materiały naukowo-badawcze i dydaktyczne przeznaczone głównie dla pracowników i studentów uczelni. Prezentowane repozytorium stanowią: skrypty, podręczniki, monografie, czasopisma, dysertacje oraz zbiory należące do Narodowego Zasobu Bibliotecznego.

Zgodnie z przyjętym podziałem chronologicznym biblioteki gromadzą zbiory historyczne (powstałe do roku 1949 – należące do Narodowego Zasobu Bibliotecznego i dziedzictwa kulturowego) oraz zbiory współczesne, w zależności od posiadanego zasobu. Przykładowo można wyróżnić biblioteki gromadzące:

- zbiory współczesne – dokumenty *born digital*, np. Kolegium Karkonoskie,
- zbiory historyczne – dokumenty digitalizowane, np. Akademia Muzyczna,
- zbiory mieszane – dokumenty *born digital* oraz digitalizowane, np. Papieski Wydział Teologiczny.

Powyższy podział wynika z decyzji podjętych przez instytucje Konsorcjum.

Zbiory zgromadzone w DBC są przeznaczone dla każdego użytkownika Internetu, bez ograniczeń dostępu, bez konieczności logowania, chociaż zaleca się zakładanie kont osobistych, dających dostęp do dodatkowych opcji, zwiększających możliwości korzystania z biblioteki cyfrowej. O popularności bibliotek cyfrowych świadczy liczba odwiedzin oraz informacje o wyświetlonych publikacjach.

Podkreślić należy, że na liście dziesięciu najpopularniejszych publikacji (tabela 1) znalazł się pojedynczy numer współczesnego czasopisma uczelni medycznej. Na pozycjach siedem i dziesięć znalazły się rozprawy doktorskie promujące dorobek młodych naukowców. Na szczególną uwagę zasługuje stosowanie przez niektóre uczelnie pozytywnych rozwiązań, związanych z pozyskiwaniem publikacji cyfrowych. Przykładem może być przypadek Kolegium Karkonoskiego w Jeleniej Górze, gdzie Rektor wydał decyzję dotyczącą publikowania w wydawnictwie uczelnianym. Własne materiały

wydawnicze, finansowane ze środków uczelni, są przekazywane do DBC. Efektem takich działań jest zmniejszenie liczby wydrukowanych egzemplarzy (oszczędności), zdalne udostępnianie pomocy dydaktycznych i wyników badań naukowych, co wspomaga dydaktykę i przyczynia się do promocji uczelni. Autorzy udostępniający utwory w Internecie opracowują publikacje z dużą starannością.

Tabela 1. Najczęściej wyświetlane publikacje w DBC

Lp	Tytuł	Liczba wyświetleń	Institucja
	Nowe media w edukacji: osiągnięcia pracowników Politechniki Wrocławskiej w zakresie nauczania z wykorzystaniem nowych mediów: seminarium, Wrocław, 28 stycznia 2005	48 380	Politechnika Wrocławska
	Poradnik metodyczny dla wychowawców	36 349	Kolegium Karkonoskie
	Advances in Clinical and Experimental Medicine, Vol. 15, 2006, nr 1	33202	Akademia Medyczna
	Kody korekcyjne i kryptografia	30 201	Politechnika Wrocławska
	Mechanika płynów	25 173	Politechnika Wrocławska
	Podstawy mikrobiologii w ochronie środowiska	22 633	Politechnika Wrocławska
	Układ Chenga jako proekologiczne źródło energii elektrycznej i ciepłej	21 657	Politechnika Wrocławska
	Zarządzanie projektem informatycznym: projekty w środowisku wirtualnym: czynniki sukcesu i niepowodzeń projektów	20 650	Politechnika Wrocławska
	Repetytorium z rozwoju człowieka	20 181	Kolegium Karkonoskie
	Multimodal image processing in cytology	19845	Politechnika Wrocławska

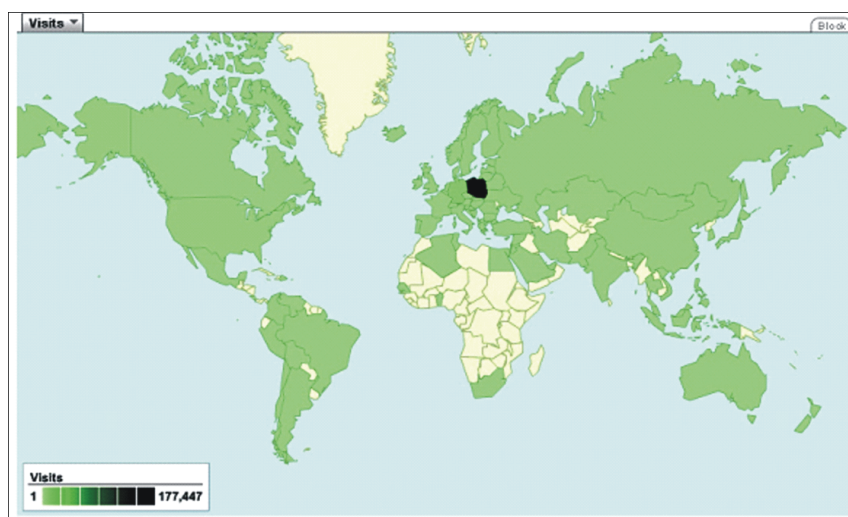
Dowodem na to jest wysoka oglądalność zbiorów Kolegium Karkonoskiego. W pierwszej dziesiątce najczęściej czytanych publikacji w DBC są dwie pozycje:

- na drugim miejscu listy – *Poradnik metodyczny dla wychowawców* – wyświetlony 40771 razy,
- na dziewiątym miejscu listy – *Repetytorium z rozwoju człowieka* – wyświetlony 23002 razy.

Przykład Kolegium Karkonoskiego pokazuje wymierne efekty współpracy na rzecz rozpowszechniania materiałów dydaktycznych i dorobku naukowego pracowników. Podobne decyzje dotyczące zamieszczania zbiorów w DBC zapadły na Uniwersytecie Przyrodniczym. W ostatnim czasie wzrosła liczba zbiorów współczesnych w tej kolekcji wydawana w formie *Zeszytów naukowych Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu*.

Znaczną część zasobu DBC stanowią książki, a łączna liczba publikacji wynosi obecnie 2450, co daje 430000 stron. Pomimo niezbyt licznego zbioru, w porównaniu z innymi repozytoriami, bibliotekę cyfrową odwiedziło ponad 4,5 miliona czytelników z całego świata (ryc. 3). Integracja

środowiska ułatwia promowanie zasobów cyfrowych poprzez ciągłe informowanie twórców i użytkowników o możliwościach dostarczania utworów do biblioteki cyfrowej, korzystania z jej zasobów oraz nowych możliwościach wciąż rozwijanego systemu.

Ryc. 3. Odwiedziny użytkowników DBC z 86 krajów, w ciągu 1 roku [Google Analytics]

3. Aspekty prawne

Podstawowym dokumentem regulującym zasady funkcjonowania DBC jest umowa Konsorcjum, która powstała w wyniku inicjatywy wrocławskiego środowiska akademickiego umożliwiając współpracę bibliotek w zakresie digitalizacji i udostępniania sieciowego zbiorów bibliotecznych. Z kolei umowa licencyjna podpisana między PCSS i WCSS określa zasady korzystania z oprogramowania dLibra. W ujęciu prawnym korzystanie z rozpowszechnionych utworów udostępnionych przez DBC reguluje *ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, dopuszczając możliwość korzystania z utworów w granicach dozwolonego użytku (ang. *fair use*). Użytkownicy są informowani przez stronę DBC o konieczności przestrzegania Ustawy (Dz. U. 1994 nr 24 poz. 83). Publikacje umieszczone w DBC mają uregulowany status prawny. Po wygaśnięciu praw autorskich dzieła przechodzą do domeny publicznej, stając się wspólnym dobrem kulturowym i intelektualnym. Przed podjęciem pracy nad archiwizacją zbiorów współczesnych niezbędne jest uzyskanie pisemnej zgody na zwielokrotnienie utworu techniką cyfrową oraz umieszczenie go w ogólnie dostępnych sieciach komputerowych. Rozprawy doktorskie zamieszczane są na serwerze DBC, po podpisaniu umowy między twórcą a uczelnią. Wzory oświadczeń i umów są dostępne na stronie Forum DBC. Udostępnianie cyfrowych źródeł informacji stanowi alternatywny sposób rozpowszechniania wiedzy i nie ogranicza możliwości innych form publikowania dzieła.

4. Podsumowanie

Instytucje współpracujące w ramach DBC, gromadząc zasoby cyfrowe, borykają się z wieloma problemami związanymi z digitalizacją, ograniczeniami prawnymi oraz przyzwyczajeniami nie-

których czytelników do korzystania wyłącznie z tradycyjnych zbiorów bibliotecznych. Nadal duży problem stanowi uzyskanie pisemnej zgody na umieszczenie utworu w Internecie. Działania podejmowane przez bibliotekarzy przynoszą niewielkie efekty, niezbędne są zmiany legislacyjne, które otworzą drogę do powszechnego, sieciowego udostępniania wiedzy. Zanim to nastąpi bibliotekarze oczekują wsparcia ze strony władz uczelni, które mogą zachęcić autorów do współpracy z bibliotekami cyfrowymi, tak jak to miało miejsce w Kolegium Karkonoskim czy Uniwersytecie Przyrodniczym.

Należy podjąć prace nad rozwiązaniem problemu składowania plików zdigitalizowanych zasobów. Przy tworzeniu magazynu danych biblioteka cyfrowa może również liczyć na wsparcie WCSS w postaci niezbędnych do archiwizacji zasobów pamięci.

Wydaje się, że nieodzowna będzie synergia działań bibliotek cyfrowych zmierzających do bezpiecznego przechowywania zasobów, np. w ramach Konsorcjum Polskie Biblioteki Cyfrowe. Konsekwencją współpracy tak znacznej liczby członków Konsorcjum DBC z WCSS są relatywnie niskie koszty udostępniania zbiorów cyfrowych, wielopłaszczyznowa współpraca regionalna, krajowa i zagraniczna.

Konsorcjum DBC zapewniając rozwój prac w zakresie gromadzenia cyfrowych zbiorów bibliotecznych na Dolnym Śląsku, popularyzuje rozwój społeczeństwa informacyjnego, wspomaga e-learning oraz nauczanie tradycyjne poprzez dostęp do zbiorów o charakterze naukowo-dydaktycznym i społecznym. Funkcjonowanie DBC odgrywa niebagatelną rolę w promocji dorobku intelektualnego oraz kulturowego regionu w skali globalnej.